

Ольга Журавльова,

головний бібліотекар, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2518-2598>

Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна
e-mail: helgatigr1974@gmail.com

Школярі ХХІ століття у бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

У публікації висвітлюється досвід проведення пізнавально-оглядових екскурсій, які влаштовує бібліотека Каразінського університету для учнів середніх навчальних закладів Харкова, Харківської області та інших міст України. Розкрито можливості наукової бібліотеки як інформаційно-освітнього центру, що допомагає учням під час навчання та створення шкільних дослідницьких проєктів.

К л ю ч о в і с л о в а: культурно-масова робота ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна, методика проведення шкільних екскурсій, книжковий фонд, електронні ресурси, інноваційні технології ЦНБ.

Я отримав освіту в бібліотеці. Цілком безплатно.
Бредбері Малколм Стенлі,
британський письменник, критик, академік

Екскурсія до Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна – це унікальна можливість для школярів потрапити у чарівний і цікавий світ справжніх «живих» книжок, часописів, дізнатись про сучасну бібліотечно-бібліографічну діяльність, про роботу абонементів і читальних залів, а, головне, побачити першоджерело інформації, яка потім з'являється на просторах Інтернету. Крім того, це шанс опинитися у спокійному і захищеному місці з особливою енергетикою, де можна створити власний шедевр, зробити унікальний винахід, поспілкуватися з незвичайними особистостями або просто відпочити й відволіктися від повсякденних проблем.

Учні шкіл, гімназій, ліцеїв ось вже багато років із задоволенням відвідують бібліотеку нашого університету. Серед гостей бібліотеки є й молодші школярі з допитливими й палаючими оченятами, й поважні підлітки подекуди з насмішкватим поглядом, й зовсім дорослі старшокласники, для яких університет це вже усвідомлена мрія і мета. За останні 10 років (2010–2020) наші працівники зустрічали учнів багатьох шкіл: м. Харкова (Харківський університетський ліцей, Харківський фізико-математичний ліцей № 27, Харківський технологічний ліцей № 9, Державна гімназія-інтернат «Кадетський корпус», середні школи № 3, 9, 37, 61, 80, 85, 104, 141, 152 та ін.), Харківської області (школи Балаклійського й Богодухівського районів, Безлюдівський юридичний ліцей, Будянський ліцей, Дергачівський ліцей, Чугуївська середня школа), а також інших міст

України (Полтава, Суми, Дніпро, Краматорськ, Гадяч, Павлоград). Одними з постійних наших відвідувачів є учасники відкритих конференцій-конкурсів «Каразінський колоквиум» та учні, котрі пишуть дослідницькі роботи у рамках МАН (Малої академії наук).

Проте, незалежно від віку й кола інтересів, діти завжди прагнуть побачити й почути щось неймовірно цікаве й захоплююче. Чи можна зробити подорож науковою бібліотекою незвичайною? У кожному разі потрібно намагатися.

Слід зазначити, що ще на початку ХХ ст. було надруковано «Десять заповідей екскурсійної справи»¹ саме для шкільних екскурсій. Їхнім автором був Борис Євгенович Райков (1880–1966) – визначний педагог, історик природознавства, методист-біолог. Звичайно, що не все можна брати до уваги, враховуючи різні історичні реалії, проте багато що залишається актуальним і тепер:

1. Пам'ятай, що екскурсія не прогулянка, а обов'язкова частина шкільної праці.
2. Вивчи місце, куди ведеш екскурсію, зазнач її тему й склади план.
3. Дотримуйся теми екскурсії, не відволікайся на випадкові питання.
4. Вивчай на екскурсії тільки те, що можна вивчити конкретно.
5. Уникай довгих пояснень.

¹ Райков Б. Е. *Методика и техника экскурсий*. 4-изд., перераб. и доп. Москва ; Ленинград : Госиздат, 1930. С. 107.

6. Не залишай екскурсантів лише глядачами й слухачами, змушуй їх активно й самостійно працювати.

7. Не закидай екскурсантів численними назвами: вони їх забудуть.

8. Умій правильно показувати об'єкти й навчи слухачів правильно їх оглядати: треба, щоб усім було все видно.

9. Не втомлюй надто екскурсантів: вони припинять працювати.

10. Закріпи екскурсію в пам'яті учасників наступним опрацюванням матеріалу².

Наші екскурсії традиційно розпочинаються з історії Центральної наукової бібліотеки, в якій основна увага приділяється постаті Василя Назаровича Каразіна, чий пам'ятник екскурсанти бачать при вході до університету. Саме Каразін придбав першу партію книг для бібліотеки. Тодішній бібліотечний фонд істотно відрізнявся від сучасного (понад 3,4 млн прим. наукової, художньої і навчальної літератури). Окрім того, школярі дізнаються про те, що у 2013 р. «Фонд книжкових пам'яток» ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна було внесено до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання. І, напевно, вперше чують про рідкісні видання (рукописи, інкунабули, палеотипи). Більшість юних відвідувачів вражає наявність у бібліотеці таких унікальних видань, як колекція рукописів (з XII ст.), «Острозька Біблія» 1581 р., Універсали гетьмана Івана Мазепи, грамоти французьких королів, лист Імператора Франції Наполеона, документи Великої Французької революції, перші газети і журнали України тощо. Про деякі з них вони чули на уроках історії або літератури, однак навіть не здогадувалися, що такі цінні пам'ятки можуть зберігатися в університетській бібліотеці...

Те, що було буденністю для підлітків 1990–2000 рр., стає несподіванкою для тинейджерів 20-років XXI ст. Наприклад, невід'ємна складова бібліотеки – каталог. Якщо електронний каталог є звичним і знайомим помічником, яким зовсім не здивуєш сучасних школярів, то зал карткового каталогу сприймається вже майже як ретро-зал. Каталог абетковий і систематичний, періодичних видань і іноземної літератури – все це справляє неабияке враження. А особливий інтерес викликають друковані замовлення, які потрібно власноруч заповнювати і віддавати на підпис консультантові. Дуже приваблюють дітей і двоповерхові книгосховища, що є в читальних залах і на абонементгах. Піднявшись бібліотечними сходами і побачивши великі стелажі, повні найрізноманітніших книжок, багато хто з дітей зачаровано промовляє: «Ми б тут залишилися жити!» Зокрема, мова йде про абонемент наукової та художньої літератури, який зустрічає своїх читачів книжковою виставкою нових надходжень наукової літератури і виставкою художньої літератури під назвою «Прийшов час

читати!», на якій кожен знайде для себе розумну і захоплюючу книжку.

Коли школярі відвідують науково-бібліографічний відділ ЦНБ, їхній увазі пропонується виставка словниково-довідкової літератури від початку XIX ст. по теперішній час. Звичайно, що молодь XXI ст. звертається за інформацією переважно до Вікіпедії – найвідомішої вільної енциклопедії. Але ми прагнемо познайомити підлітків з найвідомішими енциклопедіями світу, більшість з яких має як історичну, так і наукову цінність. Серед них: найповніша й найстаріша універсальна енциклопедія англійською мовою «Британіка», серія французьких енциклопедій Лярус, німецькі енциклопедичні словники Мейєра, енциклопедичний словник Ф. А. Брокгауза і І. А. Ефрона у 82 основних і 4 додаткових томах та багато іншого. Наприклад, «Американський словник англійської мови», ювілейне видання 1928 р. з портретом автора Ноа Вебстера, насамперед, дивує своїми розмірами: це велика книга обсягом понад 2600 сторінок, а поряд з нею виставлено колекцію так званих кишенькових словників видавництва Ф. А. Йогансена 1900-х рр.

Щодо української енциклопедичної справи, то учні дізнаються про історію створення вітчизняних словників і енциклопедій, бачать на власні очі пам'ятки української лексикографії за різний час: «Лексикон словеноросський» Памви Беринди (1627), «Словарь малоросийского, или юго-восточнорусского языка...» П. П. Білецького-Носенка (1838–1843), «Старосветский бандуриста» і «Словарь малороссийских идиомов» М. В. Закревського (1861), «Словарь української мови» Б. Д. Грінченка (1907–1909), «Украинский народ в его прошлом и настоящем» за ред. М. С. Грушевського (1914–1918), багатотомне енциклопедичне видання про Україну в усіх вимірах від початку XX ст. і до сьогодні – «Енциклопедія сучасної України» (з 2001 р.) тощо.

Обов'язково школярі відвідують читальний зал з історії Харківського університету, в якому представлено наукову літературу, присвячену історії вишу від дня заснування і по теперішній час. Передусім тут можна побачити цінні книжкові видання XIX ст. (монографії Д. І. Багалія, В. П. Бузескула, О. П. Рославського-Петровського, К. К. Фойгта, І. П. Щелкова та ін., історії тодішніх факультетів, списки студентів, навчальні програми, правила для студентів і сторонніх слухачів тощо), дослідження сучасних вчених-істориків, бібліографічні покажчики, створені бібліографами ЦНБ, та ще багато видань, що стосуються власне історії, культури, розвитку науки в одному з найстаріших освітніх закладів України.

Майбутні абітурієнти із задоволенням роздивляються книгу «Вопросы для испытания молодых людей, желающих поступить в Харьковский университет»³, яка є майже аналогом сучасного зовнішнього незалежного

²Рожественський М. *Методика шкільних виробничих екскурсій*. Київ : ДВУ, 1928. С. 33–34.

³*Вопросы для испытания молодых людей, желающих поступить в число студентов Императорского Харьковского университета*. Харьков : Унив. тип., 1849. 100 с.

тестування. Деякі екзаменаційні питання, зокрема з алгебри й геометрії, фізики й історії, мови й літератури, їм здаються зрозумілими і знайомими, хоча книгу було видано у середині XIX ст.

Учні старших класів активно користуються науково-бібліографічним відділом і читальними залами бібліотеки. Це особливо актуально для тих, хто пише будь-яку дослідницьку роботу, зокрема у рамках Малої академії наук (МАН). Темі досить різноманітні, і не завжди вистачає інформації з Інтернет-джерел. Часто викладачі пропонують своїм учням краєзнавчі теми для досліджень, а повну й достовірну інформацію щодо

історії, культури, освіти, літератури, журналістики Харківщини і Слобожанщини загалом можна знайти в бібліотеках міста, зокрема у ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Отже, допитливість чи жага знань, цікавість чи прагнення нового, потреба самотності або творчого спілкування, інформаційний голод чи навпаки пересиченість можливостями сучасних гаджетів, – існують різні причини, які приводять читачів-підлітків до сучасної бібліотеки. Хтось прийшов у перший і останній раз, а хтось залишиться її вірним прихильником на довгі роки, адже не дарма кажуть, чого немає в Гуглі, знайде бібліотекар.